

EK – 9

SANAYİLEŞMEDE ÖNCÜ BİR KURULUŞ

TÜRKİYE İŞ BANKASI A.Ş.

BANKANIN SANAYİ İŞTİRAKLERİ

**HAKİMİYETİ MİLLİYE’NİN ONUNCU
YIL EKİNDE “İŞTİRAKLER”**

**CHP 15 İNCİ YIL KİTABINDA İŞ
BANKASI’NIN SANAYİ VE MADENCİLİK
FAALİYETLERİ**

**MUSTAFA KEMAL SAYIL’DAN
“İŞTİRAKLER” HK**

Hakimiyeti Milliye'den

İŞ Bankası

Ek – 9

TÜRKİYE İŞ BANKASI'NIN SANAYİ VE MADENCİLİK SEKTÖRLERİNDEKİ İŞTİRAKLERİ 1924 - 1965

Hakimiyeti Milliye Gazetesi'nin Onuncu Yıl Özel Eki'nin (29 Ekim 1933)
82 inci sayfasından alıntı:

İş Bankası, kuruluş maksadının, esas nizamnamesinin çizdiği çerçeve içinde memleketimizde *sanayi* işleriyle yakından alakadar olacaktır.

Cumhuriyet Türkiyesi'ne kadar sanayi denebilecek hiçbir şeyimiz yoktu.

İş Bankası; milli serveti, milli ticareti, milli mahsulatı himaye etmeği kendisi için bankacılık sahasında nasıl değişmez bir işdüsturu olarak kabul etmişse, zirai mahsulatımızı işliyen yani iptidai maddesi memleketimizde mebzulen bulunan sanayide de gene milli sayın kıymetlenmesi, bu sanayiin vücade getirilmesini ve kökleşmesini vüsu nisbetinde takibe ilk gününden itibaren karar vermiş bulunmaktadır.

İPEK İŞ

İş Bankasının Bursa'da kurduğu İPEKİŞ, diğer memleketlerin mamulatını aratmayacak bir mükemmeliyette mal çıkaran bir varlık haline geldi.

400 bin lira sermaye ile çalışan İPEKİŞ'in ipek sanayii ve kozacılık itibariyle memlekete yaptığı hizmetler atiyen daha çok kuvvetle kendini gösterecektir.

YÜN İŞ

İş Bankası ... Ankara'da evvelce başlanıp metruk bir halde bırakılmış olan mensucat fabrikasını tekrar faaliyete geçirdi...iki senelik bir faaliyetten sonra ... üç misli genişletti.

600 bin lira sermaye ile çalışan bu müessese Türk köylüsünün senelerce pazarsızlıktan ızdırabını çektiği yapağısının satışını kolaylaştırmıştır... İş Bankasının yünlü ve ipekli sanayiinin memleket ilk maddelerine dokunan yardımı ile birlikte 600 aile ve ailesinin iş tutar bir halde çalıştığını da düşünmek lazımdır.

ŞEKER SANAYİİ

Trakya Şeker Fabrikası'nın (Alpullu) muvaffakiyetinde İş Bankasının büyük emeği vardır. Bu şirkette milli bankalarımızdan Ziraat Bankası'nında hissesi vardır. Müessesenin muvaffakiyeti üzerine İş Bankası, Ziraat ve Sümer Bankaların iştirakleriyle 3 milyon lira sermaye ile Eskişehir'de büyük bir şeker fabrikası daha kurmuş ve işletmeğe başlamıştır.

Gene 3 milyon lira sermaye ile 1934 senesi nihayetlerinde faaliyete geçecek Turhal şeker fabrikasının da ikmalini müteakip memleketimizin şeker ihtiyacı tamamen temin edilmiş bulunacaktır.

Şeker sanayiinin harice giden milyonlarca liramızı memlekette bırakmaktan maada müstahsillerimize yaptığı büyük yardımını düşünmek lazımdır.

Memleketimizde işliyen ve işliyecek olan şeker fabrikaları yüzünden bugünkü hesaplara müstahsillerimizin eline yalnız pancar bedelinden yılda 10 – 11 milyon lira gibi mühim bir para geçecektir.

Cumhuriyetimizin feyizli sanayi sisteminin doğurduğu bir çok sanayiimiz meyanında şeker sanayii cidden iftiharla kaydedilmeğe şayandır.

KÖMÜR SANAYİİ

İş Bankası, tesis eylediği bir milyon lira sermayeli TÜRKİŞ ve 500 bin lira sermayeli KÖMÜRİŞ şirketleriyle kömür havzasına girdiği zaman muntazam ve rasyonel çalışan iki ecnebi firmadan maada gayri fenni çalışan ve bu yüzden tedricen erimeğe mahkum birkaç Türkten başka kimse yoktu. Bugün bu iki şirketin çok asri ve fenni tesisatlar, lavvarlar ve elektrik santralleri mevcuttur. Her iki şirketin bu tesisat için koymağa mecbur oldukları para dolayısıyla sermayeleri bir buçuk ve üç milyon Türk lirasına iblağ edilmiştir. KOZLU şirketinde ekseriyet hissesi bankanın elindedir. Bundan başka 400 bin lira sermayeli KİLİMLİ Kömür Madenleri T.A.Ş. de bankanıdır.

1932 senesinde 1 178 255 tona baliğ olan havzanın umumi istihsalatının % 23.67'si kömürcülük sahasında yepyeni bir yol açan bu şirketler tarafından çıkarılmış ve günde vasati 2 500 Türk amesi çalıştırılmıştır. Ve her sene mütezayit (artan) bir faaliyetle bu mikdar artacaktır.

NOT: 1935 yılında tüm şeker fabrikalarını devralan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuş, Türkiye İş Bankası bu kuruluşa 1/3 oranında ortak olmuştur.

Bankanın kömürcülük şirketleri, 1940 yılında tüm kömür ocaklarının devletleştirilmeleri nedeni ile tasfiye olmuştur.

Türkiye İş Bankası 1933 yılından 1938 yılına gelirken iştirakleri artmıştır. Bu husus CHP'nin çok değerli bir yayında aşağıdaki alıntıda özetlenmiştir:

CUMHURİYET HALK PARTİSİ T.C.'NİN 15 İNCİ YIL KİTABI 1938

Kitabın 554 – 558 inci sayfalarından alıntı: Türkiye İş Bankası

Asil Türk milletinin dünyada milletler müvazenesine yeni bir müvazene unsuru halinde müstesna bir yaratıcılık hamlesile tekrar iştirak etmesi zamanı gelmişti. Lozan muahedesi imzalanmış, dünyaca tanınan yeni Türk devleti, "cennet yapılmaya lâyük" yurt için, bugün artık başarılı bir tarihe mal olmuş büyük çalışmalarına koyulmuştu.

Türkiye İş Bankası, kurulduğu ve faaliyete geçtiği yıl, işte böyle bir hava içinde istiklâlin en esaslı temel taşlarından sayılan endüstrileşme davasına bir milli vazife olarak el attı.

Yakın günlerde bir münasebetle: "Bence endüstri demek, medeniyet demektir." "Temmuz 1938 İstanbul" diyen Başvekil Celâl Bayar, aynı kanaatle, 1924'de henüz yeni kurulmuş olan Türkiye İş Bankasının başında yakın bir alâka ile memlekette endüstrinin inkişafını kurmuş ve teşvik etmiştir. 1924'den bugüne kadar geçen yıllar içinde bu milli müessese yurdun endüstri ihtiyacına faydalı bir rehber olmaktan geri kalmamış, sermaye ve membalarının çoğalması ile mütenasip olarak endüstri hareketine iştirak ve yardımlarını arttırmıştır. Hususi müteşebbislere kredi vermek suretile yaptığı mühim yardımlardan başka, bizzat tesis veya iştirak yolu ile yarattığı müesseselerle memleket ekonomik kalkınmasında başlı başına bir amil olmuştur.

"Daima daha kuvvetli, daima daha refahlı Türkiye" idealine ulaşabilmek için Türkiye İş Bankasının endüstrileşme alanında başardığı işlerden bir kaçını zikretmek faydalıdır:

Kömür Havzasında Başarılar:

Türkiye İş Bankası, kuruluşunu müteakip, Türk endüstrisinin istinat noktası ve Türk tabiatının yeşilini koruma davası olan kömür meselesini ehemmiyetle ele almıştır. Bu maksatla muhtelif tarihlerde Zonguldak havzasında giriştiği teşebbüsler şunlardır:

1 – 1926'da bir milyon lira sermayeli Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketini, (bugünkü sermayesi 1.300.000 ve ihtiyat akçası 210.974.62 liradır.)

2 – 1926'da beş yüz bin lira sermaye ile faaliyete geçen ve 1929'da sermayesi üç milyon liraya çıkartılan Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketini, (Ereğli Fransız Şirketinin elinde bulunan aksiyonlar da 1938 yılı başında satın alınmıştır.)

3 – Kilimli Şirketi, (Bugün sermayesi 400.000. – ve ihtiyat akçası 33.180.46 liradır.)

4 – 1934'de Kireçlik istismar mıntakasını satın alarak 300.000 lira sermayeli bir şirket kurmuştur.

Banka, havzanın faaliyetine bu dört şirketle iştirak ederken, bu sahada teknik ve sosyal ileriliği de temin eylemeği gaye bilmiştir. Bir taraftan ocaklar içinde imalât ve ihzaratı teknik esaslara istinat ettirirken, diğer taraftan da ocaklar makineleştirilmeğe başlanmıştır.

"Maden Kömürü İşleri Türk Anonim Şirketi"nin (Türkîş) ocaklarında makineleşme yolunda yaptırdığı tesisatın kıymeti 1926'da 1.266.193.01 lira kıymetinde iken, devamlı olarak her yıl yapılan ilâvelerle bu tesisat kıymeti 1937 sonunda 3.067.087. – liraya baliğ olmuştur.

Türk Antrasiti:

Aynı ocaklarda 1934 – 1935 yılında büyük bir antrasit fabrikası ve 1937'de bir de briket fabrikası kurulmuştur. 11 Birincikânun 1935'de işletmeğe açılan Türk antrasit fabrikası ile kimya endüstrimizin temeli kurulmuş, ormanlarımız baltanın zalim tesirinden kurtarılmış, ekonomik ve temiz mahrukat elde edilmiştir. Bu suretle Türkiye İş Bankası beş yıllık birinci endüstri plânının tatbikatından kendisine düşen ilk vazifeyi muvaffakiyetle başarmıştır. Resmi ve hususi tecrübe ve tahliller Türk antrasitinin yerli kokla mükayesesinde % 40 ve ecnebi koka nazaran % 23 faikiyeti tebeyyün etmiştir. Türk antrasitinin başlıca vasıfları arasında kolaylıkla ateş alması, açık maltızlarda ve her nevi ıskaralı sobalarda koku ve zift yapmadan dumansız yanması: sayılabilir. En iyi cins tabii antrasitle Türk antrasitinin mükayesesinde bu sonucu da nihayet % 3 kadar az kalörü farkı bulunmaktadır. Ve Türk antrasitinin kalörisi odununkinden 2,4 misli daha fazladır.

Türk Antrasit Fabrikasının tali istihsalâtı arasında ise şu kimyevi maddeler vardır: tayyare benzolü, motor benzolü, ağır benzol, krezot, krezilol, antresan yağı, zift, yol katranı, karbolineum.

Antrasit fabrikasının mamulâtı yıl geçtikçe, yurdun her tarafında rağbet görmekte ve alıcı bulmaktadır. 1937 yılında fabrika eski yıllardan elinde kalan stoku da sarfetmek suretile, 77.327 ton plâse etmiştir.

1937 yılında faaliyete geçen briket fabrikası ise 0/10 lâve ve 0/10 antrasit ve ziftin yüksek valörlü bir mahsul şekline girmesine hizmet etmiş, imal eylediği, kolay ve çabuk yanma hassası olan briketler derhal alıcı bulmuştur.

Kozlu Kömür İşleri Türk Anonim Şirketi (Kömüriş), kurulduğu tarihten 1929 yılı sonuna kadar aramalar ve hazırlıklarla meşgul olmuş ve 1930 yılından itibaren de kömür istihsaline başlamıştır. Şirketin faaliyete geçtiği 1929 yılında mihaniki tesisatı 2.544.349 lira kıymetinde iken, müteakip yıllarda yapılan ilâvelerle 1937 sonunda tesisat kıymeti 4.252.617 liraya baliğ olmuştur. Kapasitesi 1937 yılında yükselttirilen büyük elektrik santrali "Kömüriş" şirketine lâzım olan enerjiyi temin eyledikten başka. Zonguldak'taki müesseselerin ve belediyenin enerji ve tenvirat ihtiyacını da karşılamaktadır.

Kilimli Kömür Madenleri Türk Anonim Şirketinin tesisat kıymeti 1937 sonunda 362.665 ve Kireçlik Şirketinin tesisat kıymeti aynı yılda 333.766 lirayı bulmuştur.

Türkiye İş Bankası havzaya yalnız ileri teknik getirmiş değildir. O, aynı zamanda bu mıntıkada amelenin refah seviyesini yükseltmek, yaşayış şartlarını islâh etmek yolunda çok yerinde sosyal tedbirler de almıştır. Maden ocaklarında yaptırılan yatakhaneler, sıhhi ve ucuz aş evleri, yıkanma yerleri, sinema, amele çocuklarına mektep, çocuk bahçesi, parktan başka bütün memur ve amele için içtimai yardım teşkilâtı da kurulmuştur.

Türkiye İş Bankası havzada istihsal maliyetinin düşürülmesine hizmet etmiş ve istihsal kudretinin yükselmesine yardım etmiştir.

Dört şirketin son yıllardaki istihsalleri:

1934 – 753.207 Ton
 1935 – 782.709 Ton
 1936 – 856.392 Ton
 1937 – 890.869 Ton

Havzanın 1937 yılında umum istihsalâtı 2.306.869 ton olduğuna göre Türkiye İş Bankası Şirketlerinin aynı yılda elde ettikleri muvaffakiyetin derecesi kolaylıkla ölçülebilir.

Şeker Endüstrisi:

Türkiye İş Bankasının meydana getirdiği endüstri arasında şeker endüstrisi bilhassa zikre lâyıktır. Türk köylüsüne yeni bir kazanç ve çalışma sahası kazandıracak ve memlekette büyük bir ekonomik hareket uyandıracak olan bu endüstriyi kurma teşebbüslerini İş Bankası ilk gününden beri himaye etmiş. Alpullu'da (1925 – 1926) kurulan ve ekseriyeti Bankaya ait olan birinci Türk Şeker fabrikasına ilâve olarak yine ekseriyeti kendisine ait olmak üzere Sümer Bank ve Ziraat Bankası ile müştereken yaptırdığı (*) Turhal (1934) fabrikaları ile de bu endüstrinin memlekette bugünkü inkişaf haddini bulmasına hizmet etmiştir.

1935 yılında şeker fabrikalarının birleştirilmesi ve idarelerinin kurulacak bir şirkete tevdi kararlaşınca, banka elinde bulunan fabrikalarını 22 milyon sermaye ile teşekkül eden "Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi"ne devretmiş ve bu şirkete müessis ve hissedar olarak iştirak eylemiştir.

Şişe ve cam:

Birinci beş yıllık endüstri plânına dahil bulunan Şişe ve Cam Fabrikasının kurulma be işletmesi işi de bir teveccüh ve emniyet nişanesi olarak T. İş Bankasına verilmiştir.

Bankanın bu maksatla kurduğu bir milyon Türk liralık sermayeli Anonim Şirket, lüzumlu etüt ve hazırlıkları tamamlayarak fabrikayı İstanbul'da Paşabahçede tesis etmiş ve 1935 yılında işletmeğe açmıştır.

Fabrika, memleketimizin yakın düne kadar hariçten ithal ettiği şişe ve züccaciye ihtiyacını tamamen karşılamakta ve her yıl 700 – 800 bin liranın yurt içinde kalmasını temin etmektedir.

Fabrika şimdilik yurdun başlıca ihtiyacı olan:

A – Şişe, binlik, damacana ve benzerleri,

B – Kâse, tabak, bardak, sürahi, kavanoz gibi adi ev ve piyasa züccaciye eşyasını imal etmektedir. Şişe kısmının kapasitesi 4.200 – 4.600 ton arasında ve züccaciye kısmının kapasitesi ise 1.163 ton raddesindedir.

Paşabahçe fabrikasının bugünkü imalâtı piyasalarımızda takdirle karşılanmıştır. Şişe ve züccaciye eşyasının yanında fabrikada muvaffakiyetle yapılan kristal eşya en ağır ve lüks Avrupa mamulâtını aratmayacak kadar zarif ve güzeldir.

Fabrikanın plânı yapılırken, memleketimizin bugünkü şişe ve züccaciye sarfiyatının âtiyen artması ihtimali gözönünde tutulmuş ve inşaat tarzı fabrikasının bugünkü kapasitesinin % 50 nisbetinde genişletilmesi esaslarına göre teemmül edilmiştir. Bundan başka fabrikada pencere camı imal edebilmek için İlazım gelen tesisatın yapılması da inkişaf programında yer almıştır.

Dokuma Endüstrisi:

Ankara'da tesis edilmiş, fakat muhtelif sebepler yüzünden işletilememiş olan mensucat fabrikasını satın alarak ve bu fabrikayı kurduğu bir şirket eli ile işletmeğe başlayarak en modern teçhizat ile tekemmül ettiren Türkiye İş Bankası, "Yüniş" ismini verdiği bu fabrikada yerli Merinos yünlerinden müstesna kumaşlar imaline muvaffak olmuştur.

İpekli ve yünlü mensucatında parlak neticeler elde eden Bursa'daki "İPEKİŞ" müessesesi yine onun hayırlı bir teşebbüsüdür.

Malatya'da kurulmakta olan "Bez ve İplik Fabrikası" için teşkil edilmiş bulunan üç milyon lira sermayeli şirkette Sümer Bank ve Ziraat Bankası ile Türkiye İş Bankasının müsavi nisbette iştiraki vardır. Birinci beş yıllık endüstri plânının tatbikatında "Antrasit, cam, şişe ve kükürt"den sonra İş Bankasına dördüncü vazife olarak terettüp eden bu teşebbüs, içinde bulunduğumuz yılın sonunda eserini meydana koyabilecektir. Fabrikanın iplik kısmı yılda bir milyon kilo iplik istihsal edecek kudrettedir. Dokuma kısmı ise, yılda muhtelif cinsten 10.600.000 suni iplikle karışık jakarlı mensucat imal edecek ve bütün bu istihsalı temin için fabrika 1.116.000 kilo pamuk istihlâk ve 2.000 işçi kullanacaktır. Aynı şirket Ziraat Bankasının Adana Mensucat Fabrikasını da satın almış ve burası için Malatya Fabrikası ile müşterek bir

imalât programı tesis etmiştir. Tevsi edilmekte olan bu fabrika 1938 yılı sonunda yeni tesisatla faaliyete geçecektir. Bundan başka şirket Doğuda yılda 190.000 paket iplik imal edecek vüsatte bir iplik fabrikası kurmak için yetişmelerine yardım eylemiştir.

A – Kamu kuruluşları ile ortaklıklar ¹

- 1 – Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. - 1935
- 2 – Türkiye Çimento ve Toprak San ve Tic A.Ş. – 1953
- 3 – Amasya Şeker Fabrikası T.A.Ş. - 1952
- 4 – Türkiye Petrolleri A.O. - 1954
- 5 – Ankara Çimento Sanayii T.A.Ş. – 1953
- 6 – Kütahya Şeker Fabrikası T.A.Ş. - 1953
- 7 – Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma San T.A.Ş. - 1954
- 8 – Antalya Pamuklu Dokma San T.A.Ş. – 1955
- 9 – Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat – 1955
- 10 – Manisa Pamuklu Mensucat San T.A.Ş. – 1955
- 11 – Çorum Çimento San T.A.Ş. – 1959
- 12 – Çukurova Çimento San T.A.Ş. – 1959
- 13 – Elazığ-Altınova Çimento San A.Ş. – 1959
- 14 – Gaziantep Çimento San T.A.Ş. – 1959
- 15 – Konya Çimento San A.Ş. – 1959
- 16 – Söke Çimento San T.A.Ş. – 1959
- 17 – Trakya Çimento San T.A.Ş. – 1959
- 18 – Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları A.Ş. – 1960
- 19 – Afyon Çimento San T.A.Ş. – 1961
- 20 – Koruma Tarım İlaçları San A.Ş. – 1961

B – Özel kuruluşlarla ortaklıklar ²

- 1 – İpekiş Mensucat T.A.Ş. – 1925 (Bursa)
- 2 – Karamürsel Mensucat – 1927
- 3 – Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. – 1935
- 4 – General Elektrik T.A.Ş. – 1947 (İlk Ampul)
- 5 – İzmir Çimento Fabrikası T.A.Ş. – 1950 (ÇİMENTAŞ)
- 6 – Adapazarı Şeker Fabrikası T.A.Ş.
- 7 – Ünilever – İş Tic ve San T.A.Ş. – 1951
- 8 – Çukurova Elektrik T.A.Ş. – 1952
- 9 – Balıkesir Pamuklu Dokuma San T.A.Ş. – 1953
- 10 – Kasımpaşa Un Fabrikası Ltd Şti – 1957
- 11 – Rabak Elektrolitik Bakır ve Mamulleri A.Ş. – 1957
- 12 – Kepez Meyve Sebze İstih. Ve Kons T.A.Ş. – 1958

¹ 1965 öncesi kurulmuş ve 1965 yılında faaliyette bulunan kuruluşlar

² 1965 öncesi kurulmuş ve 1965 yılında faaliyette bulunan kuruluşlar

- 13 – Metaş İzmir Metalurji Fab T.A.Ş. – 1959
- 14 – Türk Pirelli Lastikleri A.Ş.
- 15 – Lever Brothers (Türkiye) San ve Tic – 1963
- 16 – Türk Pirelli Enerji A.Ş. – 1964 ?
- 17 – Türk Elektrik Endüstri A.Ş. – 1964 ?
- 18 – Kayısı Kurutma ve Pulp Fabrikası A.Ş. – 1965
- 19 – Çelik Halat ve Tel San A.Ş. – 1965
- 20 – Polylen Sentetik İplik San A.Ş. - 1965

1924 – 1965 yılları arasındaki Türkiye İş Bankası A.Ş.’nin iştirakleri
Yazan: Mustafa Kemal SAYIL³

İştirakler alanı Bankanın başlangıcından beri memlekette sanayi kuruluşunda ve geliştirilmesinde itici güç rolünü üstlendiği alandır. Bu rol Atatürk’ün daha ilk günlerde bankaya verdiği direktife uyularak sürekli biçimde yerine getirilmiştir.

TÜRKİYE İŞ BANKASI Türk ekonomik ve sosyal hayatında önemli yer tutan pek çok kuruluşun ya doğrudan doğruya kurucusu ve işletmecisi olmayı ya da bunların işletme kontrolünü elinde tutmayı genel politikaları ve yurt ekonomisi yararı açısından gerekli görmüştür. Uygulamalar bu yönle geliştirilmiştir. Bazı kuruluşların da yalnız sermaye iştirakçisi olunmuştur. Hepsinin kuruluşunda ve işleyişinde ayrıca finansman desteği ile Banka önemli rol oynamıştır.

Bankanın “İştirakler” konusundaki amaç ve prensipleri 1932 yılı çalışma raporunda şöyle belirtiliyordu: “Bankamız 1932 yılında da hükümetin ekonomik programının genel çizgileri içinde sanayimizin kurulma ve gelişmesinde kendine düşen görevi bütünü ile yaptığı inancındadır. Özellikle ham maddeleri yurt içinde yetişen sanayi öteki sanayilerden önce kurulmasına önem vermekteyiz. Ayrıca iştiraklerimiz kredi ve banka işlerimizin gelişmesine paramızın daha emniyetle kullanılmasına olanak sağlayan bir güven ortamı hazırlamakta bankamız için önemli bir çeşit özel ihtiyaç teşkil etmektedirler.”

Bankanın sınıai iştirak yatırımları konusunda bugünkü politikasında da ticaret mevduat bankacılığı yanında yatırım bankacılığı da önemini korumuş ana konu ile sürdürülmüştür. Ekonomik koşullara bağlı olarak zaman zaman tempo değişmiş ancak bu gelişmelerin ülkenin ekonomik kalkınması yönünde geliştirilmesi çabasında bir değişme olmamıştır.

SEKTÖRLERE GÖRE BAŞLICA İŞTİRAKLER:

- Türkiye İş Bankasının en önemli sınıai faaliyeti cam ile ilgilidir. Bankanın cam sanayii ile ilişkisi 1933 Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlar. Bu plana göre İş Bankasının üstleneceği konulardan biri de İstanbul Paşabahçede bir şişe cam fabrikasının gerçekleştirilmesi olmuştur. Fabrika kısa zamanda kurulmuş ve 1935 yılında üretime başlamıştır,

³

Sayın Mustafa Kemal Sayıl Trabzonludur. Türkiye İş Bankası’nda çeşitli müdürlük görevlerinden sonra emekli olmuştur. Babası 11 Haziran 1937 tarihinde (Atatürk’ün son Trabzon gezisi. Trabzon’da Doğu illerinden gelen temsilcilerle görüştüğü gün) Trabzon Halkevi Reisi. Kendisi de küçük bir çocuk olarak Atatürk’ün Trabzon gezisini hatırlıyor.

Bugün cam eşyaya duyulan ihtiyacın bir kısım üretim türlerinde tamamı, bir kısım üretim türlerinde de önemli bir kısmı Türkiye İş Bankasının kurup geliştirdiği ve yönettiği tesisler tarafından karşılanmaktadır.

Düz cam pencere camı ile üretimiyle ilgili olarak V.O. Tecnoexport firmasını teknik yardımıyla İstanbul – İzmit Çayırova mevkiinde 1959 yılında başlanıp ilk camın 2 yıl sonra alındığı 37.500 ton kapasiteli Çayırova fabrikası kurulmuştur. Birkaç yıl içinde kapasitesini arttıran fabrika ile telli ve emprime cam ile otocam fabrikalarını da kurarak üretime geçirmiştir. Yine cam sanayii içinde yer alan ateşe dayanıklı ve bunlardan yapılan mutfak eşyası boru, laboratuvar eşyaları, fibrocama da imal etmeye başlanılmıştır.

Geniş bir alanda çeşitli cam konularıyla ilgili kuruluşlar böylece çoğalmış ve 1972 yılında sermayesinin tamamı İş Bankasına ait Türkiye Cam Fabrikaları A.Ş.'nin yönettiği bu şirketler

- 1- Paşabajçe Cam Sanayii,
- 2- Çayırova Cam Sanayii,
- 3- Topkapı Şişe Sanayii A.Ş.,
- 4- Teknik Cam Sanayii A.Ş.,
- 5- Cam Elyaf Sanayii,

bir Holding kuruluş altında toplanmıştır.

Daha sonra en önemli cam hammaddesi olarak Soda Sanayii A.Ş. kurulmuş banka buranın da yatırımcılarından olmuştur.

- Türkiye'de Sanayileşme yolunda ilk büyük hareket Şeker fabrikalarının kurulması ile başlar. Ve Türkiye İş Bankasının bu sanayii ile ilgisi ilk kuruluşuna kadar uzanır. Nitekim İstanbul Şeker Fabrikaları T.A.Ş. şirketine Türkiye İş Bankasının % 68 gibi bir önemli bir ortaklığı vardır ve bu şirketin Alpullu'da inşa ettirdiği ülkenin ilk şeker fabrikası 1926 yılları sonunda faaliyete geçmiştir,

- 1933'de Ziraat Bankası ve Sümerbank'la birlikte Eskişehir Şeker Fabrikasının kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

- Gene 1933'de Ziraat Bankası ile İş Bankasının yarı yarı sermaye ile kurdukları Turhal Şeker Fabrikası ülkenin üçüncü şeker fabrikasıdır,

- Bu üç şeker şirketi ile Uşak Şeker Fabrikasını gerçekleştiren Uşak Terakki A.Ş. 1935 yılında birleştirilerek Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. kurulmuştur. Bu şirkette de İş Bankası, Ziraat Bankası ve Sümerbank ile eşit hisseye sahiptirler,

- 1951 yılından sonra kuruluş sermaye ve yönetiminde 1/3 söz hakkı olan İş Bankası sahip bulunduğu Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. şeker sanayiini geliştirme programı içinde 13 şeker fabrikası daha kurmuştur. Bundan başka ayrı şirketler halinde geliştirilen 5 şeker fabrikasını daha 3 T. İş Bankası kurucu ortak olarak katılmıştır. Böylece gerek Türkiye Şeker Fabrikalarındaki kurucu ortak sıfatıyla doğrudan doğruya payları ile Türkiye İş Bankasının ülkenin tüm şeker sanayii üzerindeki rolü ve katkısı açıkça ortaya çıkmıştır,

- Türkiye İş Bankasının bitkisel yağ ile ilgilenmesi İçel Pamuk ve Yağ A.Ş. – İÇPAK ile başlar.

- Bankanın ikinci büyük ilgisi 1950 yılında olmuştur. Ünilevar N.V. ve Levers Brother firmaları firmalarıyla bankanın kurdukları Ünilever İş Ticaret ve Sanayii Şirketi aynı zamanda Türkiye’de yemeklik margarin yağı sanayiinde öncüsü olmuştur. Vita, Sana, Flara ve Rama markaları bu şirketin mamulleridir.

- Önemli tüketim malları arasında yer alan çeşitli dokumalar ve dolayısı ile dokuma sanayii kuruluşunu izleyen yıllardan bu yana Türkiye İş Bankasının sürekli uğraş ve konularından biri olmuştur.

- 1925 yılında 250,000 lira sermaye ile kurulan İpekiş’e bankasının ilk defa 20,000 lira sermaye ile ortak olduğunu daha sonra bütün paylarını satın aldığını görürüz.

- İpekiş’in alınmasını Ankara’daki Yüniş’in alınması izlemiştir. 1930 yılında gerçekleştirilen bu alış ile iki firma 2. Dünya savaşı içinde ordunun ve halkın giyim ihtiyacının karşılanması hususunda büyük görevler üstlenmişlerdi. 1940 yılında İpekiş adı altında birleşmiş ve 1950 yılında da Ankara’daki fabrikanın bütün faaliyetleri durdurularak makinelerinin önemli bir kısmı Bursa’ya nakledilmiştir. Bursa’da bu fabrikanın ürettiği üstün kaliteli yünlü ve ipekli kumaşlar piyasada daima aranmış ve beğenilmiştir.

Daha sonraki yıllarda Türkiye İş Bankası hızla büyüyen Dokuma sanayii ile ilgisini arttırmış:

1953’de Balıkesir Pamuklu Sanayii T.A.Ş.,
Aynı yıl Aydın Tekstil Fabrikaları T.A.Ş.,
1954’de Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayii A.Ş. ile
Karaman İplik ve Pamuklu Mensucat T.A.Ş.’ne
1955’de Antalya Pamuklu Dokuma Sanayii A.Ş.’ne
değişik paylarla fakat hepsine kurucu ortak olarak katılmıştır.

Bütün bu kuruluşlar 1952 - 1965 yılları arasında üretime geçmişler çalışmalarını geliştirerek sürdürmüşlerdir.

Daha sonra ihracat olanaklarının hızla gelişmesiyle ilgili olarak pamuk ipliği fabrikalarının ve iş konusunun yükseltilmesine de lakayt kalınmamıştır. 25 bin iş kapasiteli ve 35 milyon lira sermayeli Trakya İplik Sanayi A.Ş. ile 60 bin iş kapasiteli 60 milyon sermayeli Ceyhan Tekstil Sanayii A.Ş. bunlar arasındadır.

- Sentetik liflerin dokuma ve örgü sanayiinde gittikçe kullanılabilir hale gelmesi dolayısıyla banka bu konuya da eğilmiş, 1967 yılında Bursa’da kurulmuş olan Polylen Sentetik İplik Sanayiine ortak olmuş ve bu fabrika 1969 yılında 1800 ton kapasite ile üretime başlamıştır.

- Türkiye İş Bankası A.Ş. orlon tipi akrilik sentetik lifler üretmek üzere İstanbul’da 1968 yılında kurulan Aksa Akrilik Kimya Sanayii A.Ş.’ne kurucu ortak olmuştur.

Türkiye İş Bankası A.Ş.’nin katkısı ile gerçekleştirilen önemli konulardan biri de elektrik ampulü imalatıdır. İnternational General Elektrik Co. İnc. Firmasının katılması ile firma kurulmuş 1950 yılında yurt içinde ilk ampul imal edilmiştir. Fabrika kısa zamanda memleketimizin ihtiyacını karşılayabilecek hale gelmiş 1958 – 1959 gibi ekonomimizin sıkışık dönemlerinde bile ülkede ampul darlığı çekilmemiştir.

FİAT lisansı altında otomobil imal etmek üzere adı geçen firmanın iştiraki ile kurulan TOFAŞ Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş. kurucu ortakları arasında % 10.5 ile Türkiye İş Bankası da vardır. 1968 yılında kurulup yakırıma başlayan şirket 1971 yılı başında faaliyete başlamıştır.

Özellikle ikinci dünya savaşını izleyen ekonomik kalkınma ve gelişmeler sonucu memlekette her türlü vasıta lastiği ihtiyacı da artmıştır. Önemli bir sorun haline gelen bu konu üzerine Türkiye İş Bankası eğilmek gereğini duymuş 1959 yılında Pirelli firması ile anlaşmaya vararak 1960'da bankanın ortak olduğu Türk Pirelli Lastikleri A.Ş. kurularak fabrika 1963 yılında üretime geçmiştir. Fabrika en kısa zamanda ülkenin ihtiyacının % 30'unu karşılamaya başlamıştır.

- Ekonomik ve sosyal gelişmenin ana maddelerinden biri olan Çimento ile Türkiye İş Bankası yakında ilgilenmeye başlamış, çimento sanayiinin gelişmesinde banka önemli görevler üstlenmiştir. Bu arada 1950 yılında kurulan İzmir Çimento Fabrikaları A.Ş. ile 1951'de kurulan Ankara Çimento Sanayiinin kurucuları arasında da İş Bankasının adını görürüz.

- Bankanın % 14 payla ortak olduğu İzmir Çimento Fabrikası T.A.O.'nın üretim kapasitesi 380 bin ton kapasitesi ile İzmir ve çevresinin çimento ihtiyacının % 50'sini karşılamaktadır.

- Yurdun çeşitli bölgelerinde kurulmuş ve kurulacak çimento fabrikalarını bir çeşit holding altında toplamak yönetmek ve denetlemek üzere 1953'de yeni bir şirket kurulmuştur. Türkiye Çimento Sanayii A.Ş. altında çalışmalara başlayan bu şirketin kurucu ortakları arasında % 20 sermaye ile Türkiye İş Bankası da pay sahibidir.

- Türkiye İş Bankası Türkiye Çimento Sanayiinin kurucu ortağı olması nedeni ile bu şirkete hem dolaylı ve hem de değişik paylarla doğrudan doğruya ortaktır.

- 1954 yılında kurulan Konya Çimento Sanayii'nin gerçekleştirilmesi gecikip mali olanakların yetmemesi üzerine 1958 yılında İş Bankası ile Türkiye Çimento Sanayii A.Ş. bu şirkete ortak olarak katılmışlardır. 1963 yılında üretime geçen fabrikanın sermayesinde Bankanın ve Çimento Sanayiinin payları her birinin % 31.18'dir. Bankanın Çimento Sanayiine ortaklığı hesaplanırsa sermayedeki oranı tabiatile artmaktadır. 208000 ton kapasiteli olan fabrika ülke üretiminin % 2.5'luk kısmını sağlamaktadır.

Ülkede İkinci Demir Çelik Sanayiini kurmak konusunda 1959 yılında varılan kararı gerçekleştirecek olan Enerji Demir ve Çelik Fabrikaları T.A.Ş. 1960 yılında 600 milyon sermaye ile kurulmuştur. Memleketin demir çelik sanayiinin bu seçkin kuruluşunda da banka gene kurucu olarak yerini almış ve aktif görev yüklenmiştir.

Bankanın demir çelik sanayiine ilk iştiraki 1956 yılında kurulan İzmir Metalurji Fabrikaları T.A.Ş. METAŞ'a 1959 yılında katılması ile başlar.

KARADENİZ BAKIR İŞLETMELERİ

Karadeniz Bölgesindeki bakır cevherini işleyerek değerlendirmek için dev bir yatırımı gerçekleştirmeyi amaçlayanlar içinde Türkiye İş Bankası elbette vardır. Bir buçuk milyar bir yatırımı gerektirir. Proje yıllık 40 000 tonu aşan blister bakır, 365 000 sülfirik asit 230 000 ton pirit konsantresi ile 75 000 ton bakırlı pirit cevheri üretecek tesisleri yanında maden cevheri arama ve işletme konularını dolayısıyla madenciligi de kapsamaktadır. Başlangıç sermayesi

300 000 000 lira olan daha sonra halka açık hale getirilince 600 000 000 liraya yükseltilmiştir. Bankanın hissesi 88.6 milyon lira ve % 14,17 olmuştur.

Büyük kapsamı dolayısıyla bazı bölümleri kısım kısım faaliyete geçmektedir.

- Blister bakırı elektorize ederek ülke sanayiinin ihtiyaç maddelerinden biri olan ve elektrolitik bakır üreten bundan bakır tel, bakır boru, bakır çubuk bu arada pirinç tel levha ve çubuk göztaşı üretmek üzere 1957 yılında kurulan RABAK elektrolitik Bakır ve Mamulleri A.Ş.'nin kurucuları arasında Türkiye İş Bankası ABŞ'de vardır. Sermayenin % 17 kadarı Türkiye İş Bankası A.Ş. ve onların mensup oldukları Emekli Sandıklarınca karşılanmaktadır.

Petrol arama üretme ve petrol ürünleri sanayii sektörlerinde faaliyette bulunmak üzere 1954 yılında kurulan Türkiye Petrolleri A.O.'nin kurucuları arasında Türkiye İş Bankası A.Ş.'de vardır.

Tarım Mücadele ilaçları ilaç hammaddeleri ve çeşitli kimyasal maddeler üretmek üzere 1950 yılında kurulan KORUMA Tarım İlaçları A.Ş.'nin çalışmalarını geliştirmek amacıyla İş Bankası 1961 yılında bu kuruluşa ortak olarak katılmıştır. Tesisler ham ve yardımcı madde olan sudkoztik yanında tarım ilaçları ve kimyasal maddelerde üretmektedir.

Amonyom Nitrat, Diamonyom Fosfat üretmek üzere kurulan Akdeniz Gübre Sanayii A.Ş.'nin ortakları arasında Türkiye İş Bankası da bulunmaktadır.

Gelişen dayanıklı malları sanayiine Bankanın 1965 yılında önemli bir katkısı olduğu görülüyor. Bu katkı buzdolabı, çamaşır makinesi gibi araçlarda kullanılmak üzere küçük elektrik motorları imal etmek, soğutucu cihazlar ekovat ve benzerlerinin yurt içinde yapılmasını sağlamak amacıyla kurulan Türk General Elektrik Endüstrisi A.Ü.Ş.'nu kurucu ortak olarak katılarak sağlanmıştır. Bu konu küçük sayılabilecek bir çok sanayi ve esnafın işini de olumlu yönden etkilemiştir.

Türkiye İş Bankası ülkede gelişen sanayiin gerektirdiği özel finansmanı sağlayacak ihtisas bankalarının kurulmasında da ön planı almıştır. Türkiye Sanayii Kalkınma Bankası A.Ş.'nin % 20.8 hissesi Türkiye İş Bankasına aittir.

Ülke sanayiinin ihtiyacı olan orta vadeli işletme finansmanını sağlamak üzere 1963 yılında kurulan Sınai Yatırım ve Kredi Bankası A.O.'nda Banka kurucu ortaktır ve % 64.2 hisseye sahiptir.

Türkiye İş Bankası özellikle dış ticaret finansmanı ile uğraşmak üzere Bank of America ile ortaklaşa 1964 yılında Türk Dış Ticaret Bankasını kurmuştur. İş Bankası bu kuruluşun % 67 hissesini elinde tutmakta ve yönetimine hakim bulunmaktadır.

1925 yılına kadar sigorta işleri için sigorta işleri için yabancı sigorta şirketlerine baş vurulurken Banka 1925 yılında 500 bin lira sermaye ile Anadolu Anonim T. Sigorta şirketini kurmuştur. Bu şirket Türk Sigortacılığının temeli okulu olmuştur.

1936 yılında Türkiye İş Bankasının katılmasıyla kurulan Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi 1949 yılına kadar Anadolu'nun jeranlığı altında faaliyetini sürdürmüşse de o tarihten sonra bağımsız duruma getirilmiş ve çalışmalarını geliştirerek sürdürmektedir.

Banka 1929 yılında Milli Mükerrer Sigorta imtiyazını almış ve aynı yıl 1 milyon lira sermaye ile Milli Reasürans T.A.Ş.'ni kurmuştur.

1945 yılında kurulan Destek Reasürans T.A.Ş.'nde Banka kurucu ortak olarak bulunmaktadır.

Türkiye İş Bankası bugün iştirakleri arasında bulunmayan başarılı kuruluşlarından bazılarını devlete veya başka ihtisas müesseselerine devretmiştir.

Bankanın Kömür Madenleri işletmeciliği ile ilişkisi 1925 yılında daha önce yabancı kuruluşların Ereğli – Zonguldak bölgesinde iki ocağın imtiyazını almakla başlar. 1926 yılında imtiyazı alınan şirketlerin adedi artmış Zonguldak Havzasında faaliyette bulunmak üzere Maden Kömür İşleri T.A.Ş. – Türkîş kurulmuştur. Daha sonra Kozlu bölgesinde Kozlu Kömür İşleri T.A.Ş. Kömürîş faaliyete geçirilmiştir. 1929'da bunlara Kilimli Kömür Madenleri'nin tesis ve imtiyazları satın alınarak havzadaki şirketlerin sayısı üçe çıkmıştır. Bu şirketler üretim çalışmalarını hızla geliştirerek 1934 yılında toplam 2 milyon 288 bin ton üretimin % 30'unu sağlamışlardır. 1927 – 1934 döneminde sağlanan 755 bin tonluk % 46'sını Türkiye İş Bankasının sahip olduğu şirketler sağlamıştır.

1940 yılının sonunda kömür madenlerinin devletçe işletilmesi hakkındaki kanunun uygulama alanına konmasıyla bütün ocaklar ve tesisler muntazam ve ileriye dönük planları hazır birer işletme olarak devlete devredilmişlerdir.

1925 yılında Bolkar dağı simli kurşun, madeni imtiyazı mahalli bir bankaya devredilmiştir.

Keçiborlu Kükürt Madenleri imtiyazı 1933'de Etibank'la İş Bankasına verilmiş, ancak kükürt memleket yönünden öneminin yükselmesi ve Etibank'ın bu konularda giderek ihtisaslaşması dikkate alınarak hisseler Etibank'a devredilmiştir.

İmtiyazı daha evvel İtibari Milli Bankasına verilen Ergani Bakır İşletmesi bu bankanın İş Bankası ile birleşmesi sonucu hisseleri İş bankasına geçmiştir. Sümerbankla müştereken üstlenilen bu şirkette hisselerde 1944 yılında devredilmiştir.

Türkiye İş Bankası Kıbrıs toplumunun ekonomik ve sosyal kalkınmasını ana vatanla olan ticari ilişkileri ile yakından ilgilenmiştir. Banka bu maksatla aşağıdaki şirketlerle ortak olmuştur:

- The Cyprus Development Bank Ltd.
- Endüstri Ticaret ve İşletmecilik Teşebbüsleri Ltd.
- Türk Alkollü İçki ve Şarap Endüstri Ltd.

Bankanın tarihi içinde sermayesine katkıda bulunduğu doğrudan doğruya yönettiği pek çok iştiraki olmuştur. Bunlardan bir kısmı kanunlar gereğince devlete veya belirli ihtisas kuruluşlarına devredilmiş bir kısmı banka girişimi olarak muhafazası nedeni kalmadığından özel sektöre mal edilmişlerdir.

